

Universiteit Utrecht

Onderzoek naar “Alles Kidzzz” en het effect op agressie en zelfbeeld

---

Door: M. J. Lems
Studentnummer: 0441228
Begeleider: Dr. W.M. van Londen-Barentsen
2° Beoordelaar: Drs. S.E.J. Stoltz
Master: Orthopedagogiek, Universiteit Utrecht, juni 2009
Werkveld: Preventie & Opvoedingsondersteuning

Abstract

Subject “Alles Kidzzz” has influence on aggression and self image of children between the age of nine and twelve. **Participants** In this design 95 children have taken part, of which 67 boys and 28 girls. 46 boys took part in the “Alles Kidzzz” program, 21 boys were selected for the control group, whom had no “Alles Kidzzz” training. 18 girls took part in the “Alles Kidzzz” program, 10 girls were selected for the control group. The mean age is 10.45, with a minimum age of 9.19, and a maximum age of 12.41. **Method** The design is a randomized controlled trial. In this study, we used a questionnaire, whom examines aggression by two dimensions: reactive and proactive aggression, for which we used the REPRO. The CBSK examines self image by three dimensions: social acceptance, global self worth and behavioural attitude. **Results** Children who were selected for the ‘Alles Kidzzz’ training showed significant positive results on the scales of behavioral attitude, global self worth and self-image as total. We found also a negative connection between behavioral attitude and (reactive) aggression, and between self-image and reactive aggression **Conclusion** Kids who take part in the ‘Alles Kidzzz’ program have a more positive over all self image at the end of the program. When the self image and behavioral attitude grows, the aggression drops.

Agressief gedrag bij kinderen wordt als risicofactor gezien voor herhaaldelijk delinquent en crimineel gedrag, en zorgt voor aanpassingsproblemen op school (Lochman & Wells, 2004). Maar niet alleen voor de kinderen die het gedrag vertonen, ook voor de kinderen die te maken hebben met dit gedrag levert het problemen op (Leff, Power, Manz, Costigan & Nabors, 2001). Uit onderzoek komt naar voren dat agressie gerelateerd is aan de ontwikkeling van andere negatieve gedragspatronen, zoals mishandeling, criminaliteit, en problemen met betrekking tot de mentale gezondheid. Het is vaak een voorbode voor later delinquent gedrag (Lochman & Lenhart, 1993). De invloed van dit agressieve gedrag kan uiteenlopen van een negatieve sfeer in de klas, tot eventuele stress in de thuissituatie. Wordt er niet vroeg genoeg ingegrepen, dan bestaat de kans dat deze kinderen op latere leeftijd ODD of CD ontwikkelen. Om deze cyclus te doorbreken, zijn er preventieve trainingen ontwikkeld. Één van deze trainingsvormen is ‘Alles Kidzzz’. ‘Alles Kidzzz’ is individuele hulp voor kinderen, tussen de negen en twaalf jaar, die externaliserende gedragsproblemen vertonen. De training biedt de mogelijkheid tot het ontwikkelen van vaardigheden die een bijdrage kunnen leveren aan een positieve interactie tussen andere kinderen en volwassenen (Kruuk & Hüdepohl, 2007).

In dit onderzoek staat de vraag centraal of de ‘Alles Kidzzz training op de mate van agressie bij kinderen tussen de negen en twaalf jaar oud effect heeft, en of het zelfbeeld van de kinderen door de training verbetert. Agressie is zowel als geheel, als op de subcategorieën reactieve en proactieve

agressie gemeten. Zelfbeeld is zo gemeten dat er vastgesteld kan worden hoe kinderen zichzelf op een aantal specifieke gebieden, te weten gedragshouding en sociale acceptatie, vinden functioneren, en hoe zij hun globaal gevoel van eigenwaarde beoordelen. Tevens is er aandacht besteed aan het verband tussen agressie en zelfbeeld als geheel. Of door de training te volgen, de agressie vermindert waarmee het zelfbeeld stijgt. Ook is bekeken of een laag zelfbeeld agressie kan verklaren. Als laatste is gekeken of er verschillen in de resultaten zijn met als wegende factor etniciteit.

Reactieve en proactieve agressie

Doordat agressie als een ruim begrip wordt gezien, wordt in sommige onderzoeken ook wel gesproken van antisociaal gedrag (Kempes, Matthys, De Vries & Van Engeland, 2005). Alhoewel agressie en antisociaal gedrag allebei onder de noemer externaliserend probleemgedrag vallen, is er toch een duidelijk onderscheid te vinden. Agressie is gedrag dat opzettelijk streeft naar het aanbrengen van letsel bij andere personen en/of objecten (Lochman & Lenhart, 1993). In deze definitie wordt letsel aanbrengen gezien als iemand fysiek aanvallen. Maar er kan ook gesproken worden van psychologische aanvallen, in de vorm van kleineren, chanteren en/of manipuleren. Antisociaal gedrag wordt, daarentegen, gedefinieerd als gedrag waarbij mensen benadeeld worden, en er basale normen en waarden worden overschreden. Voorbeelden hiervan zijn stelen en liegen. Men zou daarom kunnen stellen dat aggressief gedrag een vorm is van antisociaal gedrag (Kempes et. al, 2005; Lochman & Lenhart, 1993).

Vanuit onderzoek zijn er een tweetal vormen van agressie naar voren gekomen. Agressie wordt doorgaans onderverdeeld in reactieve en proactieve agressie (Baker, Raine, Liu & Jacobsen, 2008; Orobio de Castro, Merk, Koops, Veerman & Bosch, 2005; Kempes et. al, 2005). Reactieve agressie is gedefinieerd als een respons op waargenomen dreiging of provocatie. Kinderen die meer reactieve agressie vertonen, zijn doorgaans minder populair bij hun leeftijdsgenoten en zijn meestal sociaal geïsoleerd (Baker et. al, 2008). Proactieve agressie wordt gedefinieerd als gedrag dat een beloning voorziet. Proactieve agressie wordt in stand gehouden doordat het kind zijn agressieve gedrag associeert met positieve uitkomsten en verwachtingen (Baker et. al, 2008). Maar de vraag is of het nodig is om deze tweedeling te maken? Baker en anderen (2008) beoordelen dit door erop te wijzen dat een tweedeling in agressie niet zorgt voor een betere aansluiting op de populatie met betrekking tot de vragenlijsten, dan een algemeen agressie model.

Om te begrijpen waarom een kind aggressief gedrag vertoont, is het belangrijk om te weten hoe hij/zij omgaat met sociale informatie. Bij het oplossen van problemen in de sociale situatie speelt de verwerking van sociale informatie een grote rol. Crick en Dodge (1994) hebben een model van sociale aanpassing ontwikkeld, welke een cyclische structuur heeft. Deze bestaat uit zes fases van

sociale informatieverwerking: het encoderen van stimuli, het interpreteren van de stimuli, het selecteren van doelen, het produceren van strategieën, het kiezen van een strategie, en het uitvoeren van gedrag (Crick & Dodge, 1994). Het in mindere mate verwerken van sociale informatie, wordt gezien als karakteristiek voor agressieve kinderen (Orobio de Castro et. al, 2005). Bij reactieve agressie worden er vooral problemen gevonden in de eerste drie stappen; het encoderen en interpreteren. Bij proactieve agressie worden er vooral problemen gevonden in de laatste drie stappen; het produceren van strategieën, het kiezen van een strategie, en het uitvoeren van gedrag (Kempes et. al, 2005).

Om agressie in kinderen te verklaren zijn er twee theorieën ontwikkeld: de frustratieagressie theorie en de sociale leertheorie. Het frustratieagressie model gaat ervan uit dat agressie een vijandige, woedende reactie is op een waargenomen frustratie. Deze theorie beschouwt woede, de waargenomen bedreiging of het doel, als een factor die een agressieve reactie aanspoort. De sociale leertheorie gaat er vanuit dat agressie verworven instrumentaal gedrag is, dat door een voorziene beloning wordt gecontroleerd. In deze theorie is het verwachte succes van het gedrag de bevorderende factor (Kempes et. al, 2005). De sociale leertheorie speelt bij proactieve agressie een grotere rol dan bij reactieve agressie. Dit wil zeggen dat de omgeving bij proactieve agressie meer invloed heeft, dan bij reactieve agressie (Baker et. al, 2008). Belangrijk bij de sociale leertheorie is imitatie. Onderzoek door Bandura en Walters (1963) beaamt dit en geeft aan dat kinderen geneigd zijn om, gedrag dat zij zien, te imiteren. Tevens wordt door Bandura (1973) gesteld dat agressie, sociaal gedrag is dat voorkomt uit zowel direct leren als door observatie. Als dit gedrag vervolgens wordt bevestigd door belonen of straffen, blijft het gedrag aanwezig.

Zelfbeeld

Volgens Harter (1999) is het zelfbeeld de kennis die men heeft over het zelf en is het een resultaat van zelfreflectie en zelfobservatie. Het beantwoordt de vragen: “Wie ben ik?” en “Hoe vind ik mijzelf?” Het zelfbeeld verandert continu door het altijd aanwezige proces van zelfobservatie. De manier waarop kinderen hun zelfbeeld ontwikkelen is in beperkte mate afhankelijk van de leeftijd en de cognitieve groei van het kind. Het wordt beïnvloed door ervaring, en dan voornamelijk door gevoelens van succes of falen, en daarmee de gevoelens van competentie of incompetentie. De meeste veranderingen vinden plaats in de kindertijd, waar de funderingen liggen van het zelfbeeld en deze het meest kwetsbaar is voor evaluaties van anderen. Harter (1999) stelt dat deze definiëring voort komt uit een onderscheid ontwikkeld door William James. Hij maakte een onderscheid tussen de “I” en de “Me”. De “I” is de ‘*self-as-knower*’, welke ervaring organiseert en interpreteert op een puur subjectieve manier. Het is iets wat wij beschouwen als ononderbroken in de tijd en

onderscheidend in vergelijking met anderen, en wat ons zo van een bepaalde zelfidentiteit voorziet. De “Me”, daarentegen, is de ‘*self-as-known*’. Deze komt voort uit het resultaat van ons zelfbewustzijn, en bevat alle categorieën die we gebruiken om onszelf te definiëren: leeftijd, geslacht, psychologische karakteristieken, bezittingen, etcetera (Harter, 1999).

Zelfwaardering kan op gelijke hoogte worden gesteld met het zelfbeeld. Deze twee vormen, onder andere, het zelf. Zelfwaardering verwijst naar de individuele gevoelens van competentie of het gevoel dat men iets waard is. Men kan het zien als het evaluatieve aspect van het zelf, en het is gerelateerd aan een ideaal beeld wat door ons allen gevormd wordt. Wanneer er weinig discrepantie is tussen ons ideale en waargenomen beeld, dan is er sprake van een hoge mate van zelfwaardering. Wanneer er veel discrepantie is tussen ons ideale en waargenomen beeld, dan is er sprake van een lage mate van zelfwaardering. Dit kan veroorzaakt worden door factoren als sociale relaties, uiterlijk, school-, en sportprestaties (Harter, 1999). Maar er zit ook een verschil in zelfwaardering tussen geslacht, leeftijd of culturele achtergrond (Cheng & Watkins, 2000). Zelfwaardering kan per domein verschillen (Schmuckle, Back & Uphoff, 2008). In dit onderzoek wordt zelfwaardering gemeten op de schaal van ‘gevoel van eigenwaarde’. Deze schaal kan ook omschreven worden als de beoordeling van zichzelf als persoon. Harter (1999) omschrijft ‘gevoel van eigenwaarde’ ook wel als een constant veranderende interactie tussen het zelf-als-subject (*self-as-knower*) en het zelf-als-object (*self-as-known*), affectief weerspiegelt in veranderende stemmingen. Daarmee benadrukt zij het procesmatige karakter van het begrip.

De andere twee domeinen die worden meegenomen in de weergave van het zelfbeeld zijn gedragshouding en sociale acceptatie. Het begrip gedragshouding verwijst naar het gegeven dat men zich gedraagt zoals verwacht wordt. De verwachtingen van de omgeving omtrent het gedrag van de persoon in kwestie, vormen in samenspel met de gedragingen van de persoon zelf, de gedragshouding (Diamantopoulou, Rydell & Henricsson, 2008). Sociale acceptatie weerspiegelt het gevoel erbij te horen, genoeg vrienden te hebben en gemakkelijk vrienden te kunnen maken (Harter, 1999). Is dit domein conform de omgeving, dan is er sprake van een hoge score op sociale acceptatie, welke een positieve invloed heeft op het zelfbeeld. Dit geldt ook voor de domeinen gedragshouding en gevoel van eigenwaarde. De vraag is nu wat de relatie is tussen een al dan niet laag zelfbeeld en het uiten van agressie.

Agressie en Zelfbeeld

Onderzoek van Stucke en Sporer (2002) bevestigen de relatie tussen een laag zelfbeeld en een hoge mate van agressiviteit. Maar onderzoek van Schaugency, Frame en Strauss (1987) ontkennen dit verband. Waarom zou een laag zelfbeeld gerelateerd kunnen zijn aan agressie? In de literatuur

komen twee verschillende hypothesen naar voren: De '*low self-esteem hypothesis*' gaat ervan uit dat agressie en antisociaal gedrag in kinderen een expressie zijn van het kind' lage zelfbeeld (Diamantopoulou et. al, 2008). Het zelfbeeld kan positief of negatief zijn. Het gedrag van kinderen wordt bepaald door dit zelfbeeld. Een kind dat zichzelf positief waardeert, zal eerder een positieve interactie aangaan met andere kinderen. Een kind dat zichzelf negatief waardeert, zal eerder geneigd zijn een negatieve interactie aan te gaan met andere kinderen (Harter, 1999; Diamantopoulou et. al, 2008). De '*disputed self-esteem hypothesis*' stelt dat agressie in kinderen voortkomt uit een hoog zelfvertrouwen welke door anderen wordt bedreigd (Baumeister, Bushman & Campbell, 2000; Diamantopoulou et. al, 2008). Maar hoe kan zowel een hoog als een laag zelfbeeld gerelateerd zijn aan agressie? Ten eerste wordt er in de verschillende onderzoeken gewerkt met verschillende mate van zelfbeeld, waardoor er een verschil ontstaat in de definiëring van 'hoog' versus 'laag'. Ten tweede komen er in de literatuur tal van definities voor zelfbeeld naar voren. Doordat hier geen eenduidige definiëring is gehanteerd, kan er sprake zijn van discrepantie in de resultaten van de onderzoeken. Er is geen eenduidig beeld van het concept (Diamantopoulou et. al, 2008).

In onderzoek naar het verband tussen agressie en zelfbeeld van Diamantopoulou en anderen (2008) worden er twee verklaringen gevonden. Allereerst is er in eerder onderzoek een verband gevonden tussen een laag zelfbeeld en hoge mate van depressie. Deze relatie kan omschreven worden als het kind' reflectie van internaliserende problematiek. Er wordt gesuggereerd dat er een link is tussen agressie en zelfbeeld door de overkoepelende relatie tussen externaliserende en internaliserende problematiek (Diamantopoulou et. al, 2008). Mensen met een laag zelfbeeld zijn namelijk vaak onzeker over wie zij zijn en kunnen daarom, in poging tot verdediging, extra agressief reageren (Baumeister et. al, 2000).

Ten tweede kan een laag zelfbeeld een reflectie zijn van het kind' slechte relaties met leeftijdsgenoten (Diamantopoulou et. al 2008). Al eerder genoemde ontwikkelingstheorieën suggereren dat het zelfbeeld van het kind onder andere voortkomt uit de meningen en evaluaties van anderen. Zodoende spelen groepen leeftijdsgenoten rond het 7^e levensjaar een grote rol in de beïnvloeding van cognities en gedrag van het kind, en speelt zodoende ook de goedkeuring van deze leeftijdsgenoten eveneens een grotere rol. De vorming van het agressieve gedrag kan daar zijn oorsprong hebben (Harter, 1999). Uit onderzoek is naar voren gekomen dat negatieve interacties met leeftijdsgenoten geassocieerd worden met negatieve beïnvloeding van het zelfbeeld en met agressie (Bushman & Baumeister, 1998).

‘Alles Kidzzz’

‘Alles Kidzzz’ is individuele hulp aan kinderen met externaliserende gedragsproblemen. De training is ontwikkeld voor kinderen die in de klas bekend staan als druk en lawaaierig. Er kan ook gesproken worden van kinderen met oppositioneel gedrag, agressie-regulatie problematiek of hyperactief en impulsief gedrag. Uit onderzoek van Lochman en Lenhart (1993), en Van de Wiel en anderen (2007) is naar voren gekomen dat interventies welke nadruk leggen op zowel de gedrags- als cognitieve aspecten, en deze de kinderen *‘problem-solving skills’* aanleren, de mate van agressie dusdanig afneemt. Het aanleren van probleemoplossingsgericht denken is één van de onderdelen van de training, en komt voort uit het competentiemodel, welke één van de basismodellen van de training vormt. Dit model sluit aan bij de ideeën van empowerment, welke één van de speerpunten van de training vormt. Empowerment kan omschreven worden als het versterken van potentiële krachten van een individu en diens omgeving. Het is een manier van werken die uitgaat van de kracht binnen het persoon zelf. De eigenschappen die al aanwezig zijn, en naar voren gebracht worden. De andere modellen die de basis vormen voor de training zijn het sociale informatieverwerkingsmodel, welke inspeelt op de problemen van reactieve en proactieve agressie in het eerder genoemde model van Crick en Dodge (1994). De ‘Alles Kidzzz’ training legt hier de focus bij het encoderen en interpreteren van stimuli, maar ook bij het kiezen van een strategie. Door te werken met verschillende manieren van reageren en het naspelen van sociale situaties, krijgen de kinderen de mogelijkheid tot het verwerven van nieuwe strategieën. Evenals het aanleren van nieuwe manieren van interpretatie (Kruuk & Hüdepohl, 2007). Omdat, volgens onderzoek, de eerste drie stappen aansluiten bij reactieve agressie, en de laatste drie stappen aansluiten bij proactieve agressie, wordt er bij het beoordelen van het effect van ‘Alles Kidzzz’ gekozen voor een tweedeling in agressie (Kempes et. al, 2005).

De training bestaat uit totaal 8 bijeenkomsten, waarvan 3 voor de kennismakingsfase (‘beter leren kennen’) en 5 voor de trainingsfase (‘aanpakken’). Het zijn er maximaal 8 vanwege het preventieve karakter van de training. De keuze voor een preventief karakter is gebaseerd op het feit dat het belangrijk is om zo vroeg mogelijk in te grijpen, om zo de kans op later delinquent gedrag te verkleinen (Lochman & Lenhart, 1993). Er vinden zowel voorafgaand, als tussendoor, als aan het einde van de training gesprekken plaats met de ouders en de leerkracht. Tussen de trainer en zowel de ouders als de leerkracht wordt er gecommuniceerd door middel van ‘leerkrachtpost’ en ‘ouderpost’. Zo kan er tijdens de training actief op de andere settings, school en thuis, worden ingespeeld (Kruuk & Hüdepohl, 2007). Uit onderzoek is namelijk gebleken dat het betrekken van de ouders bij een interventie zorgt voor positieve einduitkomsten van de interventie. De afname van agressie wordt sterker bevonden (Lochman & Lenhart, 1993).

Hypothesen

Dit onderzoek kiest voor het testen van vier hypothesen. De eerste hypothese heeft betrekking op de “Alles Kidzzz” training en stelt dat de training een significant effect heeft op gemeten reactieve en proactieve agressie. Het zelfbeeld wordt geanalyseerd in de 2^e hypothese, welke stelt dat de training significant effect heeft op het zelfbeeld. De derde hypothese veronderstelt dat er een significant verband wordt gevonden tussen agressie en zelfbeeld, waarmee de agressie afneemt als het zelfbeeld van het kind stijgt. Als laatste is bekeken of het effect van de training beïnvloed kan worden door sekse of etniciteit, waarbij jongens en meisjes gelijke uitkomsten hebben. En waarbij kinderen van allochtone afkomst net zoveel profijt hebben van de training als kinderen van autochtone afkomst. De definitie van het begrip allochtoon is volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2009).

Methode

Procedure

Dit onderzoek is een gerandomiseerd onderzoek met controlegroep (Engels: RCT, *Randomized Controlled Trial*). Dit is een type wetenschappelijk onderzoek waarbij getracht wordt de vraag te beantwoorden of een bepaalde behandeling ('interventie') werkzaam of zinvol is (Baarda & De Goede, 2001). In dit onderzoek wordt er gekeken naar de werkzaamheid van de “Alles Kidzzz” training. Om te zorgen dat er bij het indelen van de scholen geen verschil optreedt tussen de “Alles Kidzzz” en controle groep waardoor de kans op succes van de training kan worden beïnvloed, is de toewijzing van de scholen aan de verschillende groepen door het lot bepaald. Uit alle basisscholen in de regio's Utrecht en Den Bosch is er op aselechte wijze een steekproef gevormd van 45 basisscholen. De scholen zijn in drie groepen verdeeld: de ‘Alles Kidzzz’ interventie, de ‘Alles Kidzzz’ Plus interventie, of de controlegroep. De ‘Alles Kidzzz’ Plus interventie bestaat uit de ‘Alles Kidzzz’ training, aangevuld met een oudertraining. In dit onderzoek worden de uitkomsten voor de ‘Alles Kidzzz’ Plus groep samen genomen met de ‘Alles Kidzzz’ groep. Ten slotte zijn alle scholen ook een jaar controleschool en krijgen in dat jaar geen interventie. De kinderen die de trainingen krijgen zitten op dat moment in groep 6. De leerkrachten van de groepen zes van de participerende basisscholen vulden, bij de start van het onderzoek, vragenlijsten over de kinderen in, waarna er screening plaatsvond.

De dataverzameling gebeurt door de ouders, de kinderen en de leerkrachten vragenlijsten te laten invullen over de kinderen. Deze vragenlijsten worden steeds op twee tijdstippen afgenomen, te weten; een voormeting en een nameting. De vragenlijsten werden zowel afgenomen

door medewerkers van de Universiteit Utrecht, als door de trainers die de ‘Alles Kidzzz’ training uitgevoerd hadden. De metingen voor de ouders werden door de ouders, ten tijde van de kindvoormeting en – nameting, zelf ingevuld. De vragenlijsten bestaan uit een combinatie van meerdere valide onderzoeksinstrumenten die ontworpen zijn om de specifieke concepten te meten die tijdens dit onderzoek naar voren komen. De vragenlijsten die dit onderzoek hanteert zijn de CBSK en de REPRO.

Instrumenten

De variabele zelfbeeld wordt gemeten aan de hand van de Competentiebelevingsschaal voor Kinderen (CBSK) (Van der Doef & Kroeg, 1990). Deze test stelt vast hoe kinderen zichzelf op een aantal specifieke gebieden vinden functioneren en hoe zij hun globaal gevoel van eigenwaarde beoordelen. De test meet dit op de volgende drie schalen: sociale acceptatie, gedragshouding en gevoel van eigenwaarde. De schaal gevoel van eigenwaarde meet de zelfwaardering van de kinderen. Alle drie de schalen bevatten 6 items. Per vraag zijn er twee tegengestelde stellingen. Het kind kan kiezen uit een stelling en uit ‘helemaal waar’ en ‘een beetje waar’. Scoring gebeurt op een vierpuntschaal. De betrouwbaarheid voor de drie schalen zijn $\alpha = .74$ (sociale acceptatie), $\alpha = .81$ (gevoel van eigenwaarde) en $\alpha = .59$ (gedragshouding). Deze drie schalen vormen samen het zelfbeeld. De betrouwbaarheid van de gehele CBSK is $\alpha = .70$.

De variabele agressie wordt gemeten aan de hand van de REPRO (Hendrickx, Crombez, Roeyers & Orobio de Castro, 2003; Dodge & Coie, 1987). REPRO staat voor reactieve en proactieve agressie van het kind. De test meet op drie items de reactieve agressie, en op drie items de proactieve agressie. De antwoordcategorieën zijn hierbij ‘nooit waar’, ‘zelden waar’, ‘soms waar’, ‘meestal waar’ en ‘bijna altijd waar’, waarbij ‘nooit waar’ 1 punt scoort, en ‘bijna altijd waar’ 5 punten. Een hogere score duidt op hoge reactieve en proactieve agressie. De betrouwbaarheid voor de twee schalen zijn $\alpha = .45$ (reactieve agressie) en $\alpha = .68$ (proactieve agressie). De betrouwbaarheid van deze schaal is laag, omdat deze door maar drie items wordt gemeten. Deze schaal wordt toch opgenomen in het onderzoek. De betrouwbaarheid voor de gehele REPRO is $\alpha = .68$. Dit wil zeggen dat de REPRO voldoende intern consistent is.

Participanten

Elke leerkracht van groep 6 selecteert de kinderen voor de training. Hij of zij vult voor 2-5 kinderen uit zijn/haar klas het Teacher Report Form (de TRF) in (ongeveer 30% van de klassengrootte). Vervolgens selecteert de onderzoeker 2-5 kinderen die het hoogst scoren op de

schaal externaliserend probleemgedrag. De minimale TRF score = $T = 60$. Deze kinderen zullen deelnemen aan het onderzoek. Voor dit onderzoek bestaat de populatie uit 95 kinderen, waarvan 67 jongens en 28 meisjes. Omdat er weinig onderzoek is gedaan naar de agressiviteit onder meisjes in het basisschoolonderwijs, en de ‘Alles Kidzzz’ training voor zowel meisjes als jongens bedoeld is, is er in dit onderzoek bewust voor gekozen eveneens meisjes mee te nemen in de onderzoekspopulatie. Zo is er ook beter zicht op eventuele sekse verschillen binnen het onderzoek. De gemiddelde leeftijd van de kinderen in het onderzoek is 10.45, met een minimum van 9.19 en een maximum van 12.41. Van de 28 (29,5 %) meisjes zitten er 18 in de ‘Alles Kidzzz’ conditie (AK) en 10 meisjes in de controle groep (CON). Van de 67 (70,5 %) jongens zitten er 46 in de AK conditie en 21 in de CON conditie. Van alle deelnemende kinderen zijn 64 (67,37%) van autochtone afkomst en 31 (32,63%) van allochtone afkomst.

Statistische analyse

Voor het toetsen van de eerste twee hypothesen is gebruik gemaakt van een t-toets voor gepaarde steekproeven. Zo kan bekeken worden of er een significant verschil te vinden is tussen de AK en CON groep, op de voor- en nameting, op de schalen reactieve agressie, proactieve agressie, agressie totaal, sociale acceptatie, gevoel van eigenwaarde, gedragshouding en zelfbeeld. Eveneens is er voor verschillen gekozen. Zo wordt ook de daadwerkelijke stijging op de voor- en nameting geanalyseerd, met een t-toets voor onafhankelijke steekproeven. Om de derde hypothese te toetsen, is er een correlatie analyse gedaan op, allereerst, de gehele populatie op de voormeting. Daarna is er een correlatie analyse gedaan met de verschillen van de AK groep, op de verschillende schalen. Aan de hand van een multiple regressie analyse is de eventuele invloed van sekse en etniciteit op de uitkomsten van de AK groep getoetst.

Resultaten

Alvorens er gestart is met het uitvoeren van de verschillende toetsen voor de effectiviteit van de training, is op de voormeting bekeken of er significante verschillen te vinden zijn voor sekse, etniciteit en conditie (jongens versus meisjes, autochtoon versus allochtoon, AK versus CON groep). Deze gegevens zijn te vinden in Tabel 1. Alleen op de schaal ‘gevoel van eigenwaarde’ is er op de voormeting een significant verschil gevonden tussen jongens en meisjes ($t(92) = 2.39, p = .02$). Jongens hebben op de VM een hoger gemiddelde van 3.32 ($SD = .56$) tegenover meisjes met 2.99 ($SD = .68$). Jongens hebben daarmee een hoger gevoel van eigenwaarde dan meisjes.

Tabel 1. *Verschillen op de Voormeting voor sekse, etniciteit en conditie*

Schaal	Sekse					Etniciteit					Conditie				
	Jongen (N=64)		Meisje (N=27)			Autochtoon (N=61)		Allochtoon (N=30)			AK groep (N=60)		CON Groep (N=31)		
	M	SD	M	SD	t	M	SD	M	SD	t	M	SD	M	SD	t
Agressie	2.29	.66	2.23	.66	.33	2.24	.60	2.31	.78	-.42	2.24	.67	2.31	.65	-.44
Reactief	3.02	.80	3.10	.85	-.29	3.00	.77	3.11	.90	-.61	3.00	.83	3.20	.76	-.96
Proactief	1.54	.76	1.38	.61	.93	1.49	.66	1.50	.84	-.09	1.51	.71	1.46	.75	.27
Zelfbeeld	2.98	.39	2.86	.53	1.24	3.00	.36	2.92	.65	.34	2.89	.46	3.06	.37	-1.78
Sociale acceptatie	3.13	.63	2.97	.73	1.05	3.10	.64	3.07	.71	.13	3.02	.68	3.20	.62	-1.24
Gevoel van eigenwaarde	3.32	.56	2.99	.68	2.39*	3.24	.51	3.17	.79	.53	3.16	.62	3.34	.59	-1.39
Gedragshouding	2.50	.50	2.61	.54	-.95	2.53	.43	2.53	.65	.04	2.48	.54	2.62	.45	-1.24

Noot: * $p < .05$

Vervolgens wordt er per schaal getoetst of er een significant verschil te vinden is voor de AK en CON groep, tussen de voor- en nameting. Zie Tabel 2.

Tabel 2. *Gemiddelden en standaarddeviaties op, en verschillen tussen de voor- en nameting voor AK en CON groep.*

Schaal		AK				CON			
		M	SD	t	df	M	SD	t	df
Reactief	VM	2.98	.83	1.67	59	3.17	.77	.84	29
	NM	2.77	.82			3.01	.84		
Proactief	VM	1.51	.71	.61	59	1.48	.76	.07	29
	NM	1.45	.58			1.47	.90		
Totaal Agressie	VM	2.24	.67	1.47	59	2.32	.66	.59	29
	NM	2.11	.59			2.24	.74		
Sociale acceptatie	VM	3.02	.68	-.06	62	3.21	.63	-1.03	29
	NM	3.03	.69			3.32	.46		
Gevoel van eigenwaarde	VM	3.16	.62	-3.50**	62	3.36	.60	.23	29
	NM	3.43	.47			3.34	.48		
Gedragshouding	VM	2.48	.54	-5.47***	62	2.63	.45	.88	29
	NM	2.85	.57			2.55	.39		
Totaal Zelfbeeld	VM	2.89	.46	-3.90***	62	3.07	.37	.01	29
	NM	3.11	.43			3.07	.31		

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Na het uitvoeren van de gepaarde t-toetsen, is er voor reactieve en proactieve agressie, en totale agressie, geen significant verschil gevonden tussen de voor- en nameting voor zowel de AK als de CON groep. Voor zelfbeeld geldt dat voor de schaal sociale acceptatie eveneens geen significant verschil is gevonden tussen de voor- en nameting op de CON en AK groep. Voor de schalen gevoel van eigenwaarde, gedragshouding en zelfbeeld zijn er voor de AK groep significante verschillen gevonden tussen de voor- en nameting (gevoel van eigenwaarde; $t(62) = -3.50$, $p = .001$, gedragshouding; $t(62) = -5.47$, $p < .001$; zelfbeeld; $t(62) = -3.90$, $p < .001$). Na de interventie hebben de

kinderen een hoger gevoel van eigenwaarde, een betere gedragshouding en een beter zelfbeeld. Bij de CON groep wordt er geen significant verschil gevonden.

Door vervolgens de verschillen van de voor- en nameting op de schalen gevoel van eigenwaarde, gedragshouding en zelfbeeld voor de AK groep te vergelijken met de CON groep, kan bekeken worden of er na de AK trainingen daadwerkelijk een significant verschil te vinden is. Na het uitvoeren van een onafhankelijke t-toets, is er bij alle drie de schalen een significant verschil gevonden tussen de AK en de CON groep (gevoel van eigenwaarde; $t(91) = 2.25$, $p = .03$, gedragshouding; $t(91) = 3.84$, $p < .001$; zelfbeeld; $t(91) = 2.43$, $p = .02$).

Met een correlatie analyse is onderzocht of er een verband is tussen zelfbeeld en agressie op de gehele populatie, op de voormeting. Uit de analyse komt naar voren dat tussen gedragshouding en reactieve agressie een significant negatieve samenhang te vinden is ($r = -.32$, $p = .002$). Tussen gedragshouding en proactieve agressie is er eveneens een significant negatieve samenhang te vinden ($r = -.40$, $p < .001$). Dit geldt ook voor de samenhang tussen gedragshouding en agressie ($r = -.41$, $p < .001$). Wanneer de (reactieve en proactieve) agressie daalt, stijgt de gedragshouding van de kinderen. Op zelfbeeld is er alleen op de voormeting bij agressie ($r = -.24$, $p = .02$) en reactieve agressie ($r = -.24$, $p = .03$) een significant negatieve samenhang te vinden. Dit houdt in dat wanneer de (reactieve) agressie daalt, het zelfbeeld verbetert. Resultaten uit deze analyses staan in Tabel 3.

Tabel 3. *Correlatiecoëfficiënten van de gehele populatie op de voormeting*

	Reactief	Proactief	Agressie
Sociale acceptatie	-.13	-.02	-.09
Gevoel van eigenwaarde	-.10	-.01	-.07
Gedragshouding	-.32**	-.40***	-.41***
Zelfbeeld	-.24*	-.18	-.24*

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Na het uitvoeren van een correlatie over de gehele populatie, op de voormeting, is er met behulp van de verschillen van de AK groep bekeken of er samenhang te vinden is tussen de verbeteringen op de zelfbeeldschalen enerzijds en de agressieschalen anderszijds. Tussen gedragshouding en zowel agressie als reactieve agressie is er een significant negatieve samenhang te vinden (reactieve agressie; $R = -.33$, $p = .01$, agressie; $R = -.27$, $p = .04$). Kinderen die verbeteren in hun gedragshouding vertonen na de training minder agressie. Reactieve agressie en zelfbeeld hebben ook een significant negatieve samenhang ($R = -.30$, $p = .02$). Kinderen die verbeteren in hun zelfbeeld vertonen na de training minder agressie. Zie Tabel 4.

Tabel 4. Correlatiecoëfficiënten tussen de verschilscores in de AK groep

	Reactief	Proactief	Agressie
Sociale Acceptatie	-.20	-.04	-.15
Gevoel van Eigenwaarde	-.12	-.04	-.10
Gedragshouding	-.33*	-.10	-.27*
Zelfbeeld	-.30*	-.08	-.23

Noot: * $p < .05$

Vervolgens is aan de hand van een multiple regressie analyse bekeken in hoeverre sekse en etniciteit samenhangen met een verbetering in de drie zelfbeeld schalen (zelfbeeld, gevoel van eigenwaarde en gedragshouding). Voor sekse en etniciteit is geen significant invloed op de AK uitkomsten gevonden. Sekse en etniciteit hangen niet samen met een verbetering in de drie zelfbeeld schalen.

Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd om de effectiviteit van de ‘Alles Kidzzz’ training op de eenheden agressie en zelfbeeld te meten. Agressie is onderverdeeld in reactieve en proactieve agressie. Zelfbeeld is onderverdeeld in sociale acceptatie, gevoel van eigenwaarde en gedragshouding. Alvorens de hypothesen getest werden, is er eerst bekeken of de verschillende groepen (sekse, etniciteit en conditie) een gelijke start maakten. Voor alle factoren bleek geen verschil, behalve voor het gevoel van eigenwaarde bij jongens en meisjes. Jongens hebben, bij de start van het onderzoek, een hoger gevoel van eigenwaarde dan meisjes.

Voor de eenheid agressie wordt verwacht dat na de ‘Alles Kidzzz’ training zowel de reactieve, als de proactieve, als agressie in totaal afgenomen zou zijn in vergelijking met de voormeting en de CON groep. Kinderen in de AK groep bleken na de training niet minder agressie te vertonen.

Voor de eenheid zelfbeeld wordt verwacht dat na de ‘Alles Kidzzz’ training bij de schalen gevoel van eigenwaarde, gedragshouding en zelfbeeld een verbetering te vinden is ten opzichte van de voormeting en de CON groep. Bij deze schalen is na de training wel een verbetering gevonden. Wanneer er weinig discrepantie is tussen ons ideale en waargenomen beeld, dan is er sprake van een hoge mate van zelfwaardering. Door de ‘Alles Kidzzz’ training te volgen, kan de discrepantie tussen het ideale en waargenomen beeld afnemen, waardoor het gevoel van eigenwaarde stijgt. Zo wil een kind dat de ‘Alles Kidzzz’ training volgt, bijvoorbeeld, minder boos reageren, maar pas op het moment dat hij dit bij zichzelf ziet veranderen, is voldaan aan het ideale en waargenomen beeld. Gedragshouding werd eerder al omschreven als de wisselwerking tussen het gedrag wat het kind vertoont en de verwachtingen van de omgeving betreffende dit gedrag. (Diamantopoulou et. al, 2008). ‘Alles Kidzzz’ kan in de wisselwerking tussen de verwachtingen omtrent het gedrag van het

kind, en het daadwerkelijke gedrag, toegepast worden. Een kind die de 'Alles Kidzzz' training heeft gevolgd, kan bijvoorbeeld merken dat zijn omgeving positiever op hem reageert dan voorheen. Wat kan zorgen voor een groei in gedragshouding. De laatste schaal waarbij een verbetering is gevonden, is zelfbeeld. De schalen die in dit onderzoek elk een onderdeel vormen van het zelfbeeld, laten allen, behalve sociale acceptatie, een verbetering zien. De resultaten geven aan dat de 'Alles Kidzzz' training ervoor kan zorgen dat het zelfbeeld van het kind stijgt, door de oefeningen in de training.

Voor de samenhang tussen zelfbeeld en agressie wordt verwacht dat als de agressie afneemt, het zelfbeeld zal stijgen. Alhoewel er geen effect van de 'Alles Kidzzz' training is gevonden op de mate van agressie van de kinderen, werd er toch negatieve samenhang gevonden tussen zowel zelfbeeld en reactieve agressie, als gedragshouding en (reactieve) agressie. Als men de omschrijving van gedragshouding naast die van reactieve agressie legt, wordt duidelijk dat reactieve agressie een uiting kan zijn van innerlijke onvrede omtrent de omgeving; een negatieve gedragshouding. Reactieve agressie is een respons op waargenomen dreiging of provocatie (Baker et. al, 2008). Ontwikkelingstheorieën suggereren dat de gedragshouding van het kind voortkomt uit de meningen, verwachtingen en evaluaties van anderen. De '*low self-esteem hypothesis*' komt hier op terug, namelijk dat agressie in kinderen een expressie zijn van het lage zelfbeeld van het kind (Diamantopoulou et. al, 2008). Voor kinderen die de 'Alles Kidzzz' training volgen geldt dat een toename van het zelfbeeld samenhangt met een afname in agressie.

Voor de invloed van sekse en etniciteit op de uitkomsten van de 'Alles Kidzzz' training op de schalen gevoel van eigenwaarde, gedragshouding en zelfbeeld wordt verwacht dat zowel sekse als etniciteit hier geen invloed op hebben. Sekse en etniciteit hangen niet samen met een verbetering in de drie zelfbeeld schalen van de 'Alles Kidzzz' groep, wat wil zeggen dat er geen invloed is van sekse of etniciteit. Onderzoek van Lochman en Wells (2004) ondersteunen deze uitkomst.

Conclusie is dat de 'Alles Kidzzz' training aantoonbaar effect heeft op het gevoel van eigenwaarde, de gedragshouding en het zelfbeeld. Tevens is er een negatieve samenhang te vinden tussen zowel gedragshouding en (reactieve) agressie, als zelfbeeld en reactieve agressie. Waarmee aangetoond is dat als de gedragshouding en/of het zelfbeeld toeneemt, er een afname is op (reactieve) agressie.

Beperkingen en sterke kanten van het onderzoek

Beperkingen van het onderzoek kunnen allereerst gevonden worden in de kleine steekproef van 98 kinderen. Om een solide onderzoek uit te kunnen voeren, is het van belang om een grote steekproef te hebben. Hoe groter de steekproef, des te betrouwbaarder de uitkomsten (Baarde & De Goede, 2001). Een tweede beperking is het aantal items dat de agressie meet van de kinderen. De

hele vragenlijst bestaat uit zes items, waarvan drie voor reactieve agressie en drie voor proactieve agressie. Drie vragen hebben te weinig dekking en betrouwbaarheid voor een dusdanig belangrijk begrip (Baarda & De Goede, 2001). Immers, de ‘Alles Kidzzz’ training is in eerste instantie ontwikkeld voor het verminderen van agressie bij de kinderen. Een derde beperking is de invloed van de omgeving waar de scholen zich bevinden. De wijken van de scholen zijn niet gelijk aan elkaar op, bijvoorbeeld, de gemiddelde sociaal economische status van de mensen die in de wijk wonen. Dit kan van invloed zijn bij de start van het uitvoeren van de analyses. Een vierde beperking is de vrijheid die de trainers krijgen om de training uit te voeren. Een duidelijk script ontbreekt en er wordt eigen invulling gevraagd, wat van invloed kan zijn op de uitkomsten van de ‘Alles Kidzzz’ training. Een laatste beperking is het verschil in grootte tussen de AK en de CON groep. Van het totaal aan kinderen zitten er 64 kinderen in de AK groep, en 31 kinderen in de CON groep. De ongelijkheid kan de uitkomsten eveneens beïnvloeden.

Een sterke kant van het onderzoek is de setting waarin de trainingen plaatsvinden. Dit vindt ten alle tijden op school plaats, waardoor er geen sprake is van een gecreëerde onderzoekssituatie, wat de uitkomsten niet ten goede zou kunnen komen. Een tweede sterke kant aan het onderzoek is de gelijkheid in de school qua conditie, in plaats van dat het per kind verschilt. Alhoewel er dan nog meer sprake is van een aselechte steekproef, kan toch de verwarring tussen de verschillende kinderen in de klas voor chaos zorgen.

Aanbevelingen voor vervolg onderzoek

Ten eerste is het in vervolg van belang om een grotere steekproef te krijgen. Zo worden de uitkomsten van het onderzoek betrouwbaarder, en kan er een meer solide beeld worden gevormd van de populatie. De werkzaamheid van de ‘Alles Kidzzz’ training is hiermee eveneens groter. Een tweede aanbeveling is het vergroten van het aantal vragen op de REPRO. Als in het vervolg meer vragen gesteld kunnen worden per schaal, groeit de betrouwbaarheid van de schalen, en zijn de uitkomsten eveneens betrouwbaarder voor een dusdanig belangrijk begrip. Een derde aanbeveling is het uitvoeren van een onderzoek naar de wijken, alvorens er gestart wordt met het kiezen van de scholen. Nu is de kans nog aanwezig dat de omgeving waar de school zich in bevindt, de uitkomsten van de ‘Alles Kidzzz’ training kan beïnvloeden. Worden deze scholen uit een gelijk soort wijken geselecteerd, dan is deze kans kleiner. Een vierde aanbeveling is het aan perken stellen van de vrijheid van de trainers. Alhoewel dit een preventieve training is, betekent dit niet dat er dusdanig verschil in trainen kan zijn. De laatste aanbeveling is het trachten gelijk te trekken van de groepsgrootte per conditie. Dit in belang van de uitkomsten en werkzaamheid van de ‘Alles Kidzzz’ training.

Literatuurlijst

- Baarda, D.B., & Goede, M.P.M. de (2001). *Basisboek Methoden en Technieken*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Baker, L., Raine, A., Liu, J., & Jacobsen, K. (2008). Differential genetic and environmental influences on reactive and proactive aggression in children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *36*, 1265 – 1278.
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A., & Walters, R.H. (1963). *Social learning and personality development*. New York: Holt, Rineheart & Winston.
- Baumeister, R.F., Bushman, B.J., & Campbell, W.K. (2000). Self-Esteem, narcissism, and aggression: Does violence result from low self-esteem or from threatened egotism? *Current Directions in Psychological Science*, *9*, 26 – 29.
- Bushman, B.J., & Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love of self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, *75*, 219 – 229.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). Definitie Allochtoon, gevonden op 12 – 05 – 2009, http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/_unique/_concept/default.htm?postinguid={069D668A-50B2-440A-BD53-C288A342D84A}&concept=Technische+toelichting
- Cheng, C., & Watkins, D. (2000). Age and gender invariance of self-concept factor structure: An investigation of a newly developed Chinese self-concept instrument. *International Journal of Psychology*, *35*, 186 – 193
- Crick, N.R., & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information - processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, *115*, 74 – 101.
- Diamantopoulou, S., Rydell, A., & Henricsson, L. (2008). Can both low and high self-esteem be related to aggression in children? *Social Development*, *17*, 682 – 698.
- Dodge, K.A., & Coie, J.D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 1146 – 1158.
- Doef, P. Van der, & Kroeg, G. (1990). *Competentiebelevingsschaal voor Kinderen (CBSK)*. Gegevens PI-Nijmegen. Nijmegen: Paedologisch Instituut.
- Harter, S. (1999). *The Construction of The Self, A Developmental Perspective*. New York: The Guilford Press.

- Hendrickx, M., Crombez, G., Roeyers, H., & Orobio de Castro, B. (2003). Emotions in Social Information Processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 105 – 116.
- Kempes, M., Matthys, W., Vries, de, H., & Engeland, van, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children. A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child & Adolescent Psychiatry, 14*, 11 – 19.
- Kruuk, A., & Hüdepohl, M. (2007). *Handleiding Alles Kidzzz; Een preventief programma voor kinderen met externaliserende gedragsproblemen*. Reinier van Arkel Groep: Den Bosch.
- Leff, S.S., Power, T.J., Manz, P.H., Costigan, T.E., & Nabors, L.A. (2001). School-based aggression prevention programs for young children: Current status and implications for violence prevention, *School Psychology Review, 30*, 344 – 362.
- Lochman, J.E., & Lenhart, L.A. (1993). Anger coping intervention for aggressive children: Conceptual models and outcome effects. *Clinical Psychology Review, 13*, 785 – 805.
- Lochman, J.E., & Wells, K.C. (2004). The coping power program for preadolescent aggressive boys and their parents: Outcome effects at the 1-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 72*, 571 – 578.
- Orobio de Castro, B., Merk, W., Koops, W., Veerman, J., & Bosch, J. (2005). Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 105 – 116.
- Schaughency, E., Frame, C., & Strauss, C. (1987). Self-concept and aggression in elementary school students. *Journal of Clinical Psychology, 16*, 116 – 121.
- Schmuckle, S.C., Back, M.D., & Uphoff, B. (2008). Validity of the Five-Factor Model for the Implicit Self-Concept of Personality, *European Journal of Psychological Assessment, 24*, 263 – 272.
- Stucke, T., & Sporer, S. (2002). When grandiose self image is threatened: narcissism and selfconcept clarity as predictors of negative emotions and aggression following ego-threat. *Journal of Personality, 70*, 509 – 532.
- Wiel, N.M.H. Van de, Matthys, W., Cohen-Kettenis, P.T., Maassen, G.H., Lochman, J.E., & Engeland, H. (2007). The effectiveness of an experimental treatment when compared to care as usual depends of the type of care as usual, *Behavior Modification, 31*, 298 – 310.